

הקליניקה לזכויות זקנים

הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה

נייר עמדה – הכרה חוקית בסבים וסבתות שכולים

נכתב ע"י: עו"ד כרמית טולדנו יחד עם הסטודנטים אסף אברמזון, דניאל ברוכי, גל אברהם וספיר שרף מהקליניקה לזכויות זקנים, הפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה

"הכאב שלי נשאר אטום"

"את הצער העמוק אנחנו משאירים לעצמנו"

"אני לבד, הם לא רואים אותי"

(מתוך דבריהם של הסבים שלקחו חלק בקבוצת תמיכה לסבים וסבתות שכולים ¹)

רקע כללי על סבאות ואבדן נכד

מותו של אדם קרוב ומשמעותי, מערער את המבנה החברתי והבין האישי של השותפים לו. מכוח כך, שני עמודי התווך של האדם עלולים להיפגע: הצורך להיות עם קרוביו והיכולת להשפיע על סביבתו. תמיכה משפחתית, בעת זיקנה, חשובה להזדקנות חיובית ועשויה להקל על תהליך ההזדקנות כולו. במצב של אובדן, התמיכה הזו מיטשטשת-אם מצד הזקן עצמו ואם מצד משפחתו הקרובה בניו ובנותיו השרויים אבל וזאת בנוסף לאיבוד הנכד.

בעבודת גמר שנעשתה ע"י עובדת סוציאלית גליה שגב-רוזנברג, דודתו של סמ"ר נמרוד שגב ז"ל- ניתן להיווכח לקשר החזק שקיים בין סבים וסבתות (להלן: "הסבים") לבין הנכדים, באמצעות שלושה סוגי סבאות: ²

1- סבאות הנאתית (Fun seek) = העצמת הפן החברתי וההוואי המשפחתי בין הסבים לנכדים. דפוס הקשר מתבסס על סיפוק והנאה הדדיים.

2- סבאות כמאגר החוכמה המשפחתית (The reservoir of family wisdom) = סבים בעלי אופי סמכותי, אליהם הנכדים פונים לשם התייעצות וסיוע בקבלת החלטות מהותיות.

¹ גליה שגב-רוזנברג "תרומת הטיפול הקבוצתי בהתמודדות סבים עם אובדן נכד" ביטאון העובדים הסוציאליים מידעו"ס (79) 37 (2016).

² גליה שגב-רוזנברג "משמעויות והשלכות של אובדן נכד" 3 (עבודת גמר לתואר מוסמך בעבודת סוציאלית, אוניברסיטת תל אביב, בית ספר לעבודת סוציאלית, 2007) (להלן: "שגב רוזנברג"); Bernice L. Neugarten and Karol K. Weinstein *The Changing American Grandparent Journal of Marriage and Family* VOL. 26, 199- 204 (1964)

3- סבאות כתחליף להורים (Surrogate) = במצב של היעדר הורים או כאשר אלו עסוקים, הסבים משמשים כמגדלים ומחנכים לנכדים. ניתן לומר כי במצב דלעיל, קיים קשר חזק בין הסבים לנכדים, חלקם מהווים תחליף להורים. בנסיבות עסקינות, נראה כי הסבים בעיניהם, חווים אובדן השקול לאובדנם של הורים המאבדים את ילדיהם.

עניין זה נסקר בהרחבה גם במסגרת עבודת תזה שכתב קובי תורג'מן³, במסגרת עבודתו קוימו מספר ראיונות עם סבים שכולים, שם מתוארים חוויות אובדן נכד, האופן שבו תופסים את האובדן, מקומם של הסבים במערכת האבל המשפחתית והשפעת האובדן על תפיסת המשמעות בחייהם. נמצא שהסבים השכולים מעידים על חוסר ההכרה בעוצמת הקשר שהיה להם עם הנכד והעדפת אחרים על פניהם. תחושת חוסר ההכרה מחזקת את תחושת הבדידות וכל אלה מחזקים את תפיסתם כי במעגל החיים, צריך לקבור זקן ולא להפך.⁴ בספרות, קיימות עדויות כי סבים תיארו את היחס לאבלם כלא מוצדק וכלא מותאם וטענו כי אבלם נתפס תהליך משני לאבלם של הורי הילד. כמו כן, הסבים הגדירו את האבל כ- "חווית אבל כפולה".⁵ בתוך כך, מחקר נוסף שבחן את מקומם של הסבים באבל המשפחתי, מצא כי סבים נטו לשים דגש על סיוע לילדיהם במהלך תקופת האבל וכתוצאה מכך, קיבלו החלטה לזנוח את אבלם האישי. ברקע כל אלה, ההזדקנות מביאה עמה מספר רב של אבדנים הנתפסים לעיתים כחלק מתהליך ההזדקנות הטבעי.⁶

על אף חשיבות הנושא ונוכחותו, לצערנו במציאות הישראלית, אלה **טרם קיבלו התייחסות מחקרית מעמיקה ובפרט- התייחסות של המחוקק.**

מבדיקה מול חטיבה העוסקת בהורים שכולים במשרד הביטחון, בשנת תשע"ו נמסר כי נכון לשנת זו ידוע על 1058 סבים שכולים. עד כה הסבים לא זכו להכרה רשמית וכל פעילות או טיפול אישי או קבוצתי נעשו באופן וולונטרי על בסיס יוזמה של אדם כזה או אחר ולא של גורם רשמי. כך למשל הניסיון המוצלח של הקמת קבוצת תמיכה לסבים שכולים שנעשה בעיריית כפר סבא בשנים האחרונות מלמד כמה הטיפול הפסיכו-סוציאלי מסייע ונחוץ. מטרתה של קבוצת תמיכה הינה לפתח רשתות של תמיכה חברתית, לפתח תחושת שליטה ולספק אווירה של ביטחון לביטוי רגשות שליליים. אנו סבורים כי מהמחקרים המעטים שנעשו אודות תפיסת חווית האובדן, בקרב סבים שכולים, והשפעת האובדן על תפיסת המשמעות בחייהם ומפעולות התמיכה שנעשו עד כה, ניתן להסיק כי קיים **צורך ממשי בהוספת הסבים השכולים למעגל השכול והכרה בהם במסגרת "חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) וחוק**

³ קובי תורג'מן "תפיסת משמעות החיים וחווית האבל בקרב סבים וסבתות שאיבדו נכד" 4 (עבודת גמר לתואר מוסמך בחוג למדעי הזקנה-גרונטולוגיה, החוג למדעי הזקנה-גרונטולוגיה, 2011) (להלן: "קובי תורג'מן").

⁴ שם, עמ' 18-23.

⁵ שם, עמ' 4.

⁶ שם, עמ' 9-10.

התגמולים לנפגעי פעולות איבה,⁷ במונח הדקלרטיבי והכרה באבלם בכך שתספק להם תמיכה נפשית וליווי.

הכרה בסבים שכולים במסגרת החוק, מחייבת מציאת פתרון הולם שיוכל לסייע ולהקל עליהם בדרכי ההתמודדות, באמצעות תמיכה נפשית שתתאפשר בשתי רמות: ברמה הפרטנית וברמה הקבוצתית.

השכול הצבאי:

רקע חוקי: חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום); חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה:

ניתן ללמוד ממהלך חוקי שבוצע לאחרונה שהוביל להכרה חוקית במעמדם של קרובים נוספים במעגל הראשון המשפחתי:

אחים שכולים

לאחרונה תוקן סעיף 15ד לחוק משפחות שכולות אשר מצוינות ההטבות הבאות לאחים שכולים⁸:

הוצאות הנצחה: סיוע בהוצאות אזכרה, מענק הנצחה, סיוע בהגעה לאחים שכולים. **טיפול פסיכולוגי:** הטבות לרווחה כלכלית, הטבה להורים עבור האחים - הלוואות למימון אירועים משפחתיים ומענק להולדת ילד.

אלמנות ללא טבעת

משרד הביטחון הוציא לאחרונה מסמך מדיניות בו הוא מכיר בצרכיהם של אוכלוסייה זו: "משרד הביטחון רגיש למצבן המיוחד של הארוסות וחברות החללים, ולכן מעמיד תקציב מיוחד באמצעות ועדת התמיכות במשרד לעמותת חברות חללי מערכות ישראל, עמותה אשר מסייעת במתן טיפול רגשי פרטני ו/או קבוצתי, ומלווה אותן, כל עוד נזקקות לכך".⁹ בנוסף גובש בצה"ל נוהל חדש ויינתן דיווח רשמי מטעם מערכת הביטחון על נפילת בן הזוג.

בימים אלו ממש, מתקיימים דיונים אודות הצעת החוק של ח"כ עליזה לביא, שם היא מבקשת לתקן את סעיף ההגדרות בכך שהחוק יכיר גם בצרכיהן¹⁰.

⁷ חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), תשי"ז-1950, ס"ח 52. (להלן: "חוק משפחות שכולות"); חוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, תשי"ל-1970, ס"ח 600. (להלן: חוק נפגעי פעולות איבה).

⁸ סעיף 15ד לחוק משפחות שכולות.
⁹ דנה יקרצי "אלמנות ללא טבעת": בנות הזוג של חללי צה"ל יוצאות למאבק למען הכרה" וואלה-צבא ובטחון 14.1.2017. <http://news.walla.co.il/item/2924975>

¹⁰ הצעת חוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום) (תיקון – הכרה בארוסות חיילים שנספו במערכה), התשע"ה-2015.

ומכאן הלאה - תיקון חקיקה

מסקירה זו, אנו מסיקים שלאור הקשר העמוק בין סבים לנכדיהם, העליה בתוחלת החיים וצרכים הקיימים בזיקנה, נדרשת הכרה רשמית וחוקית באבלם ובמעמד כחלק מהמעגל הראשון לשכול.

לעניות דעתנו, הסבים השכולים זקוקים לקבלת עזרה, הן בשל הכאב על אובדנם והן בשל אובדן היכולת להמשיך ולהסתייע בבני משפחתם שכעת שכולים ויתכן ואינם מסוגלים לספק להוריהם המבוגרים תמיכה בפועל. להבדיל מההכרה של האוכלוסיות הנוספות כגון אחים ואלמנות ללא טבעת, שם ביקשו להעניק את כלל סל ההטבות שהחוק מציע לרבות ההטבות הכספיות לגמלה, אנו מבקשים לתקן חוק משפחות שכולות, את סעיף 15ז¹¹ ותיקון עקיף לסעיף 7(א) לחוק נפגעי פעולות איבה.¹² המעניקים את הזכות לטיפול פסיכו-סוציאלי בלבד וכן להעניק את הסל של שירותי הטיפול הנפשי מכוח החוק לנפגעי פעולות איבה.¹³ כמו כן אנו סבורים שלאור המודל הקיים בעיריית כפר סבא, של קבוצות תמיכה לסבים וסבתות שכולים, ניתן להעתיקו ולבצעו גם ברמה הארצית.

הגיעה העת לתקן את חוק המשפחות השכולות ולהכיר בסבים ובסבתות כחלק מהמעגל המשפחתי הראשון לתמיכה וסיוע.
מצורפת בזאת הצעת חוק.

¹¹ סעיף 15(ז) לחוק משפחות שכולות.

¹² סעיף 7(א) לחוק נפגעי פעולות איבה.

¹³ סעיף 7 לחוק נפגעי פעולות איבה.